

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС
ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ**

Қўлёзма ҳуқуқида

УДК: 330.43:631.22(575.1)

311:631.22(575.1)

МАМАТКУЛОВ БАХТИЁР ХАЛМУРАДОВИЧ

**Фермер хўжаликларининг иқтисодий қўллаб-қувватлаш механизмлари
самарадорлигини статистик баҳолаш усуллари тақомиллаштириш
(Ўзбекистон Республикаси фермер хўжаликлари мисолида)**

08.00.06 – Эконометрика ва статистика

Иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) илмий даражасини олиш учун

ДИССЕРТАЦИЯ

Илмий маслаҳатчи:

Иқтисодиёт фанлари доктори,
профессор Набиев Х.Ғ.

ТОШКЕНТ – 2022

М У Н Д А Р И Ж А

	Кириш.....	3
I БОБ.	ФЕРМЕР ХЎЖАЛИКЛАРИНИНГ ИҚТИСОДИЙ ҚўЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ МЕХАНИЗМЛАРИ САМАРАДОРЛИГИНИ СТАТИСТИК БАҲОЛАШНИНГ НАЗАРИЙ ВА АМАЛИЙ АСОСЛАРИ.....	18
1.1.	Ўзбекистон миллий иқтисодиётида фермер хўжалиklarининг тутган ўрни ва роли.....	18
1.2.	Фермер хўжалигининг фаолиятини статистик тадқиқ этиш – озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлашнинг асосий омили.....	31
1.3.	Фермер хўжалиklarини ривожлантиришда илғор мамлакатлар тажрибалари ва улардан фойдаланишнинг асосий йўналишларини статистик тадқиқ этиш.....	36
	<i>I боб бўйича хулоса.....</i>	<i>44</i>
II БОБ.	ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФЕРМЕР ХЎЖАЛИКЛАРИНИНГ ФАОЛИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИНИ СТАТИСТИК БАҲОЛАШ.....	47
2.1.	Фермер хўжалиklarининг ялпи ишлаб чиқариш ҳажмига таъсир этувчи омилларни индекс таҳлили.....	47
2.2.	Ўзбекистон Республикаси фермер хўжалиklари фаолияти самарадорлиги динамикасини миқдорий баҳолаш.....	66
2.3.	Фермер хўжалиklари фаолияти самарадорлигини корреляцион-регрессион таҳлил методи асосида статистик баҳолаш.....	72
	<i>II боб бўйича хулоса.....</i>	<i>77</i>
III БОБ.	ФЕРМЕР ХЎЖАЛИКЛАРИДА МАҲСУЛОТ ИШЛАБ ЧИҚАРИШНИ ТАНЛАНМА КУЗАТУВ АСОСИДА СТАТИСТИК ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ.....	79
3.1.	Ўзбекистон Республикаси фермер хўжалиklари фаолияти самарадорлигини анкета-сўровномалари асосида статистик баҳолаш.....	79
3.2.	Фермер хўжалиklarининг даромадларини “Probit” ва “Logit” моделлари асосида эконометрик моделлаштириш.....	94
3.3.	Фермер хўжалиklarининг ялпи ишлаб чиқариш ҳажмини “Panel data” модели асосида эконометрик моделлаштириш.....	113
	<i>III боб бўйича хулоса.....</i>	<i>133</i>
IV БОБ.	ФЕРМЕР ХЎЖАЛИКЛАРИНИНГ ИҚТИСОДИЙ ҚўЛЛАБ-ҚУВВАТЛАШ МЕХАНИЗМЛАРИ САМАРАДОРЛИГИНИ СТАТИСТИК БАҲОЛАШ УСУЛЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ.....	138
4.1.	Фермер хўжалиklари фаолияти самарадорлигига таъсир этувчи омиллар “гипотезаси” услубиятини такомиллаштириш.....	138
4.2.	Фермер хўжалиklarининг ялпи ишлаб чиқариш ҳажмини “Holt Winter seasonal” модели орқали 2022-2026 йилларга прогнозлаштириш.....	150
4.3.	Фермер хўжалиklarининг иқтисодий қўллаб-қувватлаш механизмлари самарадорлигини статистик баҳолаш услубиятини такомиллаштириш.....	162
	<i>IV боб бўйича хулоса.....</i>	<i>171</i>
	Хулоса ва таклифлар.....	175
	Фойдаланилган адабиётлар рўйхати.....	186
	Иловалар.....	199

КИРИШ

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Жаҳонда озиқ-овқат маҳсулотларига бўлган талабнинг ортиб бориши жараёнида қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига алоҳида талабнинг шаклланиши ҳисобига фермер хўжаликларини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатдики, фермер хўжаликларини ривожлантириш ва қўллаб-қувватлашда «қатор далаатларда ер давлат мулки бўлсада деҳқонларга кенг хўжалик юритиш мустақиллиги берилиб, қишлоқ хўжалиги самарадорлиги жуда юқори бўлмоқда. Дунё мамлакатларида, жумладан Японияда – 100%, Исроилда – 90%, Хитойда – 100% ер давлат мулки ҳисобланиб, деҳқонларга ер мерос қолдириш ҳуқуқи билан умрбод эгаликка ёки узоқ муддатли ижарага берилмоқда»¹. Бугунги кунда жаҳонда фермер хўжаликларини иқтисодий қўллаб-қувватлаш аҳолини сифатли ва хафсиз озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлашнинг муҳим манбаи сифатида қаралмоқда.

Жаҳонда фермер хўжаликларини иқтисодий қўллаб-қувватлаш борасида давлатнинг тартибга солиш механизмларидан мақсадли фойдаланиш, самарадорликни таъминлашда ишлаб чиқаришни замонавий шарт-шароитлардан келиб чиққан ҳолда ташкил қилиш, прогнозлаштириш усуллариининг аниқлик даражасини ошириш кабилар бўйича тадқиқотларга алоҳида эътибор қаратилмоқда. Бу борада фермер хўжаликлари фаолиятига оид ишончли, сифатли маълумотларни шакллантириш, уларнинг шаффофлиги ва ошкоралигини оширишнинг услубий асосларини такомиллаштириш, хўжаликлар бўйича статистик маълумотларни халқаро даражада унификациялаш даражасини ошириш, ностандарт ижтимоий-иқтисодий таъсирлар шароитида фермер хўжаликлари самарадорлигини таъминлаш, методологик-услубий жиҳатдан фермерлик фаолияти ҳамда ижтимоий-иқтисодий ва демографик жараёнлар уйғунлигини статистик

¹ www. // http://iqtisodiyot.tsue.uz/sites/default/files/maqolalar/20_Abdullaveva_Akhmedov.pdf . маълумотлари.

баҳолаш каби йўналишлардаги тадқиқотлар устувор даражада амалга оширилмоқда.

Янги Ўзбекистонни барпо этиш жараёнида аҳолини сифатли ва хавфсиз озиқ-овқат маҳсулотлари билан мунтазам равишда таъминлашда асосий ишлаб чиқарувчи бўлган фермер хўжаликларини иқтисодий жихатдан қўллаб-қувватлашга, улар фаолияти самарадорлигини оширишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. «Аввало, фермер ва деҳқонларнинг ердан манфаатдорлигини ошириш керак. Манфаатдорлик ва адолат бўлган жойда албатта ўзгариш ва ўсиш бўлади»². Бу борада фермер хўжаликлари самардорлигини статистик баҳолаш методологиясини унга таъсир кўрсатувчи омиллар, сувни миллий бойлик таркибида ҳисоблаган ҳолда такомиллаштириш, соҳа хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда статистик-маълумотлар базасини такомиллаштириш, фермер хўжаликларининг ялпи ишлаб чиқариш ҳажмининг узоқ ва ўрта муддатли прогноз сценарийларини асослаш, моделлаштиришнинг, жумладан, «Probit» ва «logit» моделларининг аниқлик даражаси ошириш каби йўналишлардаги илмий тадқиқотлар қўламини янада кенгайтириш мақсадга мувофиқ.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон «2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги Фармони, 2020 йил 3 августдаги ПҚ-4796-сон «Миллий Статистика тизимини янада такомиллаштириш ва ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори ҳамда мазкур соҳага тегишли бошқа меъёрий-ҳукукий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга оширишда мазкур диссертация тадқиқоти муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг устувор йўналишларига мослиги. Диссертация тадқиқоти республика фан ва технологиялар ривожланишининг I. «Демократик ва ҳукукий

² Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси.//»Халқ сўзи» газетаси, 30 декабр 2020 йил № 275–276 (7746–7747)